

Волошанюк Н.В.

*кандидат економічних наук,
доцент кафедри фінансів, банківської справи і страхування
Криворізького економічного інституту
Київського національного економічного університету
імені Вадима Гетьмана*

Сьомка А.К.

*студентка
Криворізького економічного інституту
Київського національного економічного університету
імені Вадима Гетьмана*

Voloshanyuk N.V.

*Candidate of Economic Sciences, Professor,
Associate Professor of Finance, Banking and Insurance
Department Kryvyi Rih Institute of Economics
SHEE "Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman"*

Syomka A.K.

*Student
Department Kryvyi Rih Institute of Economics
SHEE "Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman"*

АГРАРНИЙ СЕКТОР УКРАЇНИ: ТЕНДЕНЦІЇ, СУБ'ЄКТИ, ПЕРСПЕКТИВИ РЕФОРМУВАННЯ

AGRICULTURAL SECTOR OF UKRAINE: TRENDS, BUSINESS PROSPECTS OF REFORM

Анотація. У статті розглянуто сучасний стан та перспективи розвитку аграрного сектору України, розглянуто основні результати діяльності, проаналізовано ряд негативних тенденцій, які перешкоджають ефективній діяльності аграрних підприємств, а саме зменшення обсягу валової продукції сільського господарства, необхідність диверсифікації ринків збуту продукції, звуження фінансової бази розвитку сільськогосподарських підприємств, скорочення кількості малих (насамперед, фермерських) господарств. Обґрунтовано позиції щодо перспективних напрямів розвитку агропродовольчого ринку, а саме вдосконалення інфраструктури аграрного ринку, підвищення обсягів та ефективності фінансово-кредитного забезпечення сільського господарства і покращення страхового захисту сільськогосподарських товаровиробників, забезпечення прозорості та сприятливості регуляторної політики держави.

Ключові слова: розвиток аграрного сектору, аналіз фінансових результатів, основні ринки збуту, обсяг аграрного експорту, капітальні і непрямі іноземні інвестиції.

Вступ та постановка проблеми. Аграрний сектор економіки країни – це цілісний комплекс, тісно пов'язаний з природними умовами, ресурсами, технічними можливостями та кваліфікованими спеціалістами.

Сучасні проблеми аграрного сектору економіки є тісно зв'язаним ланцюгом політичних та соціально-психологічних аспектів розвитку агропромислового комплексу, хоча, безперечно, всі ці проблеми тісно пов'язані з вузловими питаннями аграрної економіки.

Внаслідок сучасної кризової ситуації у функціонуванні економіки аграрної сфери та соціального розвитку села стримується освоєння соціально-орієнтованих ринкових відносин.

Тому актуальною сьогодні є проблема подальшого підвищення рівня ефективності цієї галузі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значну увагу вирішенню багатьох проблем АПК приділили у своїх наукових працях В. Бойко, В. Галушко, В. Геєць, М. Дем'яненко, В. Кропивко, В. Зіновчук, П. Саблук, О. Шкільов та інші вчені.

Проблеми забезпечення конкурентоспроможності продукції розглядаються у працях П. Беленького, М. Долішнього, І. Должанського, С. Лянькової, З. Загородньої, В. Кра-

маренко, Б. Кваснюка, О. Прокопенко, В. Семиноженка, О. Тищенко, Б. Холода. Проте питання конкурентоспроможності продукції АПК потребують постійного вивчення.

Метою роботи є аналіз сучасного стану АПК України, визначення проблем та перспектив реформування галузі.

Результати дослідження. Аналіз загальних характеристик сільськогосподарських підприємств України наведено у табл. 1 [6, с. 22].

З табл. 1 видно, що кількість сільськогосподарських підприємств зменшилась на 2 961, водночас зменшилась середня кількість працівників, зайнятих у сільськогосподарському виробництві, – 48 805 осіб, а також площа сільськогосподарських угідь – 622,3 га, це пов'язано з тим, що низка галузей сільського господарства є збитковими, також істотно вплинув воєнний конфлікт на сході України.

Зокрема, галузь сільського господарства має низку особливостей, які відрізняють її від інших, а саме:

1) аграрні підприємства працюють в умовах ризику і невизначеності, тому що в сільському господарстві економічний процес відтворення тісно переплітається з біологічними процесами;

2) сільськогосподарське виробництво здійснюється в різних ґрунтово-кліматичних умовах (гарних, середніх і

Таблиця 1

Аналіз загальних характеристик сільськогосподарських підприємств України

Показники	Роки		Абсолютне відхилення	Темп росту
	2014	2015		
Кількість підприємств, шт.	45 910	42 949	-2 961	6,9
Середня кількість працівників, зайнятих у сільськогосподарському виробництві, осіб	552 192	503 387	-48 805	9,7
Площа сільськогосподарських угідь, всього, тис. га	21 631,9	21 009,6	-622,3	3
зокрема, взято в оренду	19 928,0	19 516,4	-411,6	2,1

Джерело: [1]

Таблиця 2

Фінансові результати до оподаткування за видами економічної діяльності

Фінансові результати до оподаткування	Роки					
	2010	2011	2012	2013	2014	2015
	58 334,0	122 210,0	101 884,7	29 283,2	-523 587,0	-340 100,3
Сільське, лісове та рибне господарство	17 291,8	25 565,9	26 992,7	15 147,3	21 677,4	103 455,7
зокрема, сільське господарство, мисливство та надання пов'язаних з ними послуг	17 305,2	25 345,4	26 843,1	14 999,0	21 474,4	102 346,0
Промисловість	31 221,1	58 662,3	21 353,4	13 698,3	-166 414,0	-179 073,1
Будівництво	-4 418,2	-3 845,8	-71,1	-5 126,6	-27 288,4	-27 450,7
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	14 883,5	21 591,5	9 608,0	-6 047,5	-128 134,8	-86 341,7
Транспорт, складське господарство, пошта та кур'єрська діяльність	5 058,9	8 741,4	7 524,9	834,3	-19 703,9	-14 184,6

Джерело: [1]

поганих), що безпосередньо позначається на результатах господарської діяльності підприємств;

3) на відміну від промисловості, до процесу сільськогосподарського виробництва залучено не три, а чотири ресурси, такі як основні й оборотні фонди, жива праця і земля, причому земля в сільському господарстві є головним засобом виробництва;

4) для сільського виробництва характерною є сезонність виробництва, яка виявляється в нерівномірному використанні робочої сили, засобів виробництва, а також у нерівномірному надходженні продукції та доходів протягом року;

5) сільське господарство – це кредитомістка галузь, яка не може нормально розвиватися без додаткових фінансових ресурсів;

6) сільське господарство є менш інвестиційно привабливою галуззю порівняно з низкою інших галузей народного господарства, що спричинено тривалим періодом виробництва сільськогосподарської продукції;

7) у сільському господарстві порівняно з іншими галузями значно ускладнюється процес управління виробництвом [5, с. 212].

Аграрний сектор України набув нового значення для економіки України в контексті стрімкого зростання обсягів виробництва та експорту протягом останнього десятиліття.

Водночас внаслідок конфлікту на Донбасі різке падіння промислового виробництва і згорання металургійного експорту зумовили прискорену реструктуризацію економіки України, значно підвищивши значення агро-сектору у її структурі та експорті [6, с. 22].

Зокрема, АПК став сектором, який продовжив зростання у кризовий 2014 р. та вперше став лідером за обсягом експортних поставок.

Отже, проаналізуємо фінансові результати до оподаткування за видами економічної діяльності за табл. 2.

Проаналізувавши фінансові результати з табл. 2, бачимо, що в умовах, коли промисловість, будівництво і торгівля за результатами 2014 р. показують однозначне

падіння, сільське господарство України фіксує зростання без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя. Отже, слід оцінити динаміку змін фінансових результатів до оподаткування за видами економічної діяльності за 2014–2015 рр. (рис. 1).

Варто зауважити, що на діяльність підприємств сільського господарства 2014 р. значною мірою впливала курсова волатильність. А в IV кварталі 2014 р. внаслідок збільшення девальвації розкрутилася інфляційна спіраль, що й збільшила квартальні доходи до 13,9 млрд. грн., забезпечивши загальний позитивний результат сільськогосподарських товаровиробників 2014 р. Доцільно було б прибрати з ціни сільськогосподарського виробництва валютний фактор. Аналітики «Українського клубу аграрного бізнесу» перерахували рентабельність сільськогосподарської галузі без урахування курсової переоцінки. І, якщо рослинництво очікувано є прибутковим з огляду на валютний виторг від експорту зернових, рентабельність основних видів тваринництва, яка реалізується переважно на внутрішньому ринку, від'ємна [1, с. 22].

Повертаючись до 2014 р., варто додати, що, незважаючи на високу офіційну рентабельність та значні обсяги валової продукції сільськогосподарського виробництва за підсумками 2014 р., реальний приріст продукції АПК становив лише 2,2%. Валова додана вартість за видами економічної діяльності наведена в табл. 3.

Як видно з даних табл. 2, частка валової доданої вартості сільського господарства у загальних її обсягах останніми роками суттєво зростає. Якщо у 2010–2012 рр. вона коливалась у межах 7,9–9,4%, то у 2013 р. збільшилася до майже 10, у 2014 р. – 11,8%, у 2015 р. очікується, що вона буде на рівні 13,5%. Таких високих значень частки галузі в загальних обсягах ВДВ не спостерігалось із початку 2000-х рр., коли економіка України лише виходила з кризи. Проте в ті роки така висока частка галузі в загальних обсягах ВДВ була обумовлена значним фондом оплати праці. Натомість нині чисельність працівників сільгоспідприємств знизилась у п'ять разів,

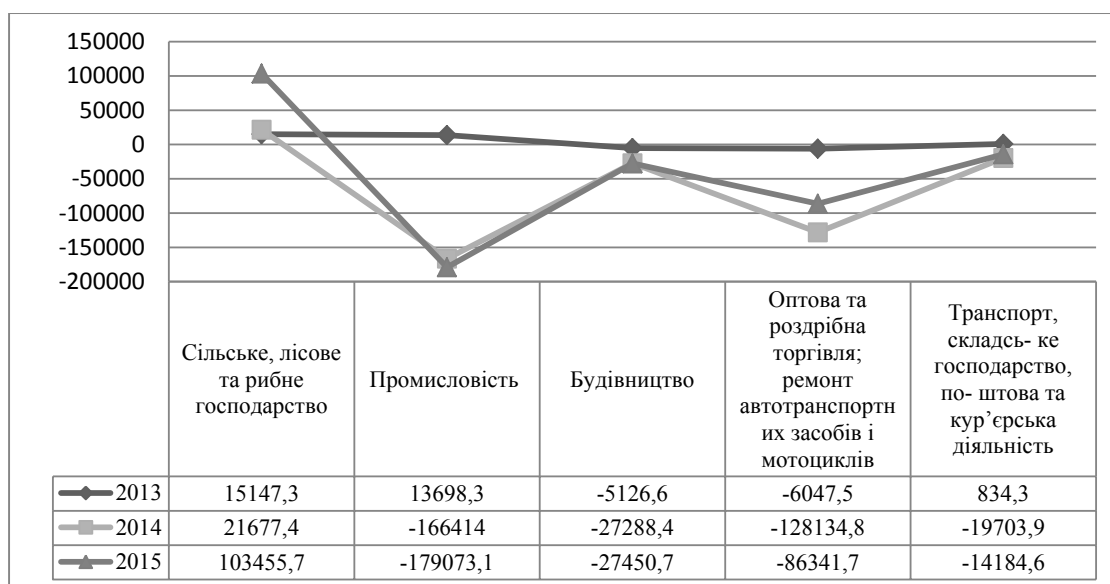

Рис. 1. Динаміка змін фінансових результатів до оподаткування за 2013–2015 рр.

Джерело: [1]

зокрема в тваринництві – майже у десять разів. Висока частка галузі у загальному обсязі ВДВ останніми роками обумовлюється не суттєвим фондом оплати праці, а значними обсягами прибутку, зокрема сформованими за рахунок податкових преференцій. В Україні через обмежені бюджетні можливості та недосконалі механізми бюджетної підтримки розвитку галузі державна фінансова підтримка сільського господарства здійснюється переважно за рахунок податкових преференцій господарюючим у галузі суб'єктам, а не за рахунок прямого бюджетного фінансування [7, с. 82].

Україна значно наростила доходи від аграрного експорту протягом останнього десятиліття, а саме вони збільшилися майже у 4 рази внаслідок зростання світових цін на сільськогосподарську продукцію, а також нарощування фізичних обсягів експорту АПК з України (рис. 2).

Основними ринками збуту української сільськогосподарської продукції сьогодні є країни Азії та ЄС, частка кожного з регіонів становить 39% та 29% відповідно в загальному експорті АПК у 2015 р. (рис. 3).

Крім того, український агробізнес експортує свою продукцію до країн СНД (15%) та Африки (15%).

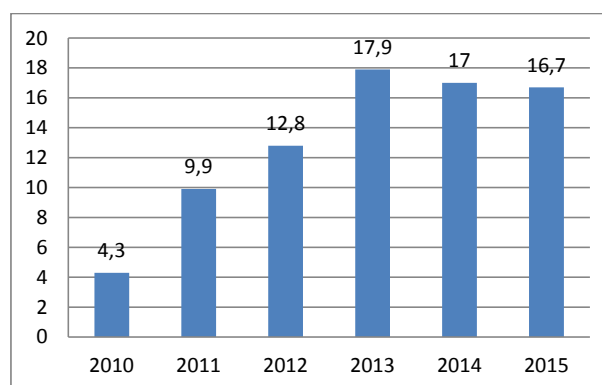

Рис. 2. Обсяги аграрного експорту, млрд. дол. США

Джерело: [1]

Виконання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС може стати ефективним інструментом для покращення умов торгівлі з ЄС та роботи сектору АПК загалом. ЄС вже скасував тарифні обмеження на експорт більшості української агропродукції до ЄС, водночас щодо дея-

Таблиця 3

Валова додана вартість за видами економічної діяльності

Валова додана вартість (основні ціни)	Роки					
	2010	2011	2012	2013	2014	2015
	992 175	1 166 900	1 262 157	1 336 364	1 382 719	1 681 372
Сільське, лісове та рибне господарство	82 948	109 961	11 345	132 354	161 145	236 003
Промисловість	250 774	294 067	313 565	303 086	325 242	397 568
зокрема, виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів	42 295	42 952	46 904	46 070	56 979	...
Будівництво	36 648	41 057	40 500	38 450	36 876	44 671
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	162 171	201 746	210 232	222 789	233 702	288 096
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	87 269	108 123	103 869	110 085	100 889	131 209
Тимчасове розміщування й організація харчування	10 105	11 639	11 459	11 540	9 927	11 531
Інші види економічної діяльності	362 260	400 307	469 287	518 060	514 938	572 294

Джерело: [1]

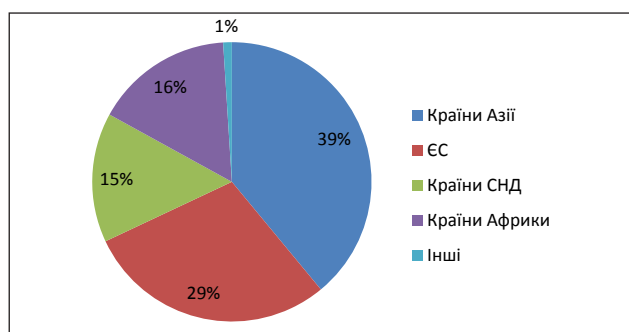

Рис. 3. Основні ринки збуту українського сільськогосподарського експорту у 2015 р., %

Джерело: [1]

ких позицій були запроваджені тарифні квоти (зернові, свинина, яловичина, птиця). Водночас скасування переважної частки нетарифних обмежень для українського агроекспорту вимагає відповідних трансформацій українського регуляторного законодавства. Для цього Україна має адаптуватися до стандартів ЄС у таких сферах, як санітарні заходи, сертифікація і метрологія, проходження митниці, ринковий нагляд, оцінка відповідності. Адаптація стандартів аграрної політики з прозорими та передбачуваними регуляторними правилами сприятиме покращенню інвестиційного клімату та інвестиційної привабливості аграрного сектору економіки для європейських партнерів. Значний потенціал АПК пов'язаний також з поєднанням агровиробників України та ЄС у виробничих ланцюгах та каналах збуту. Це дасть змогу підвищити продуктивність АПК за допомогою передачі передових технологій і практик ЄС, збільшення масштабів діяльності у виробництві та переробки сільськогосподарської продукції, покращення умов доступу на світові ринки [3, с. 221].

Незважаючи на відсутність чітко вираженої структури, в імпорті аграрної продукції традиційно домінують деякі товари. Це, зокрема, насіння олійних культур та кукурудзи, плоди (здебільшого цитрусові та банани), горіхи, риба (переважно морожена) та ракоподібні, тютюнові вироби та різні харчові продукти. Їх сукупна вартісна частка в імпорті продовольства становить понад 55% [7].

Позитивна кон'юнктура світових сільськогосподарських ринків сприяла зростанню привабливості сектору АПК для внутрішнього та зовнішнього інвестування, зокрема з країн ЄС.

Однак рівень інвестицій в основний капітал аграрного сектору все ще обмежений, а потенціал сектору щодо

збільшення врожайності та продуктивності праці залишається невикористаним. Динаміка капітальних і прямих інвестицій наведена на рис. 4.

Згідно з даними Держслужби статистики України обсяги капітальних інвестицій на розвиток сільського господарства, полювання та надання пов'язаних з ними послуг за січень-вересень 2015 р. склали 16,7 млрд. грн., перевищивши торішній показник за відповідний період на 5,8 млрд. грн.

Згідно зі словами голови Інституту аграрної економіки з цієї суми приросту інвестицій 4,0 млрд. гривень обумовлено підвищенням цін, отже, реальне зростання обсягу капітальних вкладень склало більше 1,8 млрд. гривень.

Основні бар'єри для інвестицій у сільському господарстві сьогодні включають:

- нестабільну, непрогнозовану та непрозору державну політику;
- недостатнє фінансування сільського господарства;
- відсутність ефективної та доступної інфраструктури аграрних ринків та системи маркетингу;
- неефективну державну політику щодо підтримки експортерів;
- вразливість поточної моделі функціонування бізнесу великих агрохолдингів: залежність від зміни зовнішньої кон'юнктури, необхідності обслуговування боргів (зовнішні запозичення) та відсутності права власності на землю [2, с. 22].

Отже, Україна залишається привабливою для інвестицій, водночас вона не знаходиться осторонь світових процесів, є достатньо інтегрованою у світове господарство, а порушення макростабільності на зовнішніх ринках має свій відголос в Україні [9].

У рейтингу інвестиційної привабливості країн світу "International Business Compass" за 2015 р., опублікованому компанією "BDO", Україна за рік піднялася на 20 позицій [10].

Україна в рейтингу розташовується на 89 місці і входить до переліку країн, що показали найкраще зростання за рік, на рівні з Білоруссю і Латвією. У 2014 р. наша країна посідала 109 місце. Зазначені індекси формуються компанією "BDO" спільно з Гамбургським інститутом світової економіки і характеризують економічну і фінансову привабливість різних країн світу на підставі трьох основних показників, а саме економічних, політичних і соціокультурних умов [11].

У рейтингу легкості ведення бізнесу, який укладає Світовий банк, Україна посіла 83 місце і покращила свої позиції на 4 пункти порівняно з минулим роком. У доповіді "Doing Business 2016" відзначається, що ключовою

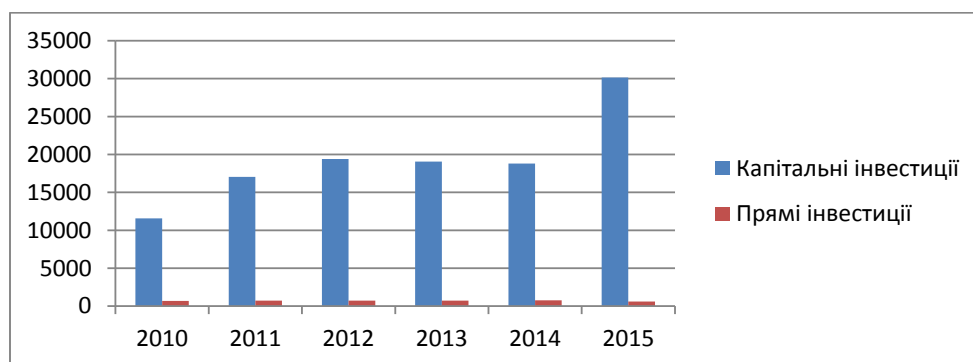

Рис. 4. Капітальні і прямі іноземні інвестиції в сільське господарство України

Джерело: [1]

реформою, яка сприяла підвищенню рейтингу України, є спрощення реєстрації бізнесу. Так, у сфері реєстрації підприємств Україна посіла 30 місце та покращила свої позиції на 40 пунктів порівняно з минулим роком. В Україні скорочено час на реєстрацію підприємства платником податків, а також скасовано збір за державну реєстрацію бізнесу.

Висновки. Сектор АПК має значний потенціал подальшого зростання, однак невирішені системні дисбаланси стримують його розвиток. Одним з основних обмежень є застаріла система землекористування та земельних відносин через збереження мораторію на купівлю-продаж землі, а також чітких та прозорих правил гри у секторі. Найпотужнішими учасниками аграрного ринку є агрохолдинги. Незважаючи на певні труднощі, спричинені

внутрішніми та зовнішніми факторами, вони не відмовляються від своїх задумів щодо розбудови інфраструктури та розширення присутності на зовнішніх ринках. Сьогодні питання зняття мораторію щодо запровадження ринку землі є не тільки одним з головних аспектів земельної реформи, але й фокусом проведення подальших реформ у секторі АПК [2, с. 23]. Отже, АПК – не тільки локомотив економіки України, який стабільно забезпечує 15–20% ВВП щорічно, незважаючи на кризові явища останніх років, і генерує валютний виторг від експорту продукції сільськогосподарського виробництва, що в умовах значного боргового покриття поточних зобов'язань, але й забезпечує населення України якісною продукцією власного виробництва [4, с. 22].

Список використаних джерел:

1. Сільське господарство України 2015 // Державна служба статистики України.
2. Стратегія розвитку аграрного сектору економіки (на період до 2020 р.) з внесеними змінами і доповненнями НААН. – К., 2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://uaan.gov.ua/sites/default/files/strateg_do_2020r
3. Рулицька К. Сільськогосподарські підприємства: аналіз діяльності та тенденції розвитку : [монографія] / К. Рулицька. – Львів : Ліґа-Прес, 2013. – 212 с.
4. Концепція Державної цільової програми розвитку аграрного сектору економіки України на період до 2020 року // Офіційний сайт Міністерства аграрної політики та продовольства України. – 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://minagro.gov.ua/apk?nid=16823>
5. Скопенко Н. Основні напрями подолання негативних тенденцій розвитку АПК України / Н. Скопенко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://jrn1.nau.edu.ua/index.php/PPEI/article/download/294/283>
6. Агропромисловий комплекс України. – 2014 // Економіко-правова бібліотека [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.vuzlib.su/tps/210.htm>
7. Аграрний сектор України: тенденції, суб'єкти, перспективи реформування / Інститут стратегічних досліджень «Нова Україна» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://newukraineinstitute.org>
8. Семененко Д. Проблеми та перспективи залучення іноземних інвестицій до економіки України / Д. Семененко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.masters.donntu.edu.ua
9. Черпак А. Корпоративний контроль в системі управління акціонерним товариством / А. Черпак // Вісник Тернопільської академії народного господарства. – 2015. – № 3. – С. 144–180.
10. Шеховцов В. Визначення шляхів та підходів до управління процесами зміни форми власності підприємств ОПК та можливості у зв'язку з цим державного контролю за їх діяльністю / В. Шеховцов, О. Шевченко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/Monitor/May2016/6.htm>
11. Шпильова В. Корпоративна культура: сутність та актуальні проблеми сучасності / В. Шпильова // Ефективна економіка [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/index.php?operation=1&iid=70>
12. Штерн Г. Корпоративне управління : [навч. посіб.] / Г. Штерн. – Х. : ХНАМГ, 2015. – 132 с.
13. Сацик В. Якісне економічне зростання в Україні: сучасний стан і шляхи забезпечення / В. Сацик // Ефективна економіка [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=485>

Анотація. В статтю розглянуто сучасний стан та перспективи розвитку аграрного сектора України, розглянуто основні результати діяльності, проаналізовано ряд негативних тенденцій, перешкоджаючих ефективній діяльності аграрних підприємств, а саме зменшення обсягу валової продукції сільськогосподарського господарства, необхідність диверсифікації ринків збуту продукції, звуження бази розвитку сільськогосподарських підприємств, скорочення кількості малих (прежде всего, фермерських) господарств. Обґрунтовано позиції по перспективним напрямкам розвитку агропродовольственного ринку, а саме удосконалення інфраструктури аграрного ринку, підвищення обсягів та ефективності фінансово-кредитного забезпечення сільськогосподарського господарства та удосконалення страхової захисту сільськогосподарських товаропроизводителів, забезпечення прозорості та благоприятності регуляторної політики держави.

Ключевые слова: розвиток аграрного сектора, аналіз фінансових результатів, основні ринки збуту, обсяг аграрного експорту, капітальні та косвенні іноземні інвестиції.

Summary. The modern state and prospects of development agrarian to the sector of Ukraine are considered in the article, the basic results of activity are considered, the row of negative tendencies that prevent to effective activity of agrarian enterprises is analyses, namely: reduction to the volume of gross products of agriculture, necessity of diversification of markets of production, narrowing of capital base of development of agricultural enterprises, reduction of amount of small (first of all, farmer) economies distribution. Positions are reasonable in relation to perspective directions of development of market agroindustrialness, namely: perfection of infrastructure of agrarian market, increase of volumes and efficiency of the finance and credit providing of agriculture and improvement of insurance defense of agricultural commodity producers, providing of transparency and favorableness of regulator politics of the state.

Key words: development agrarian to the sector, analysis of financial results, basic markets of sale, volume of agrarian export, capital and indirect foreign investments.